Tyypillinen vanhapiika? – stereotypiat puolisottoman ja lapsettoman naisen määrittäjinä

Arja Mäkinen
Tampereen yliopisto

Ajattele naista. Tarkenna ajatustasi siten, että määrittelet mielessäsi normaalin aikuisen naisen. Millaista naista ajattelit? Nousiko mieleesi mielikuva naisesta, jolla on mies ja lapsia? Jos näin kävi, et ole ajatuksesi kanssa yksin. Hyvin usein aikuinen nainen mieltyy äidiksi ja puolisoksi.

On totta, että varsin monet naiset sekä äitejä että puolisoita. Joukossamme elää kuitenkin suuri määrä eri-ikäisiä aikuisia naisia, joiden kohdalla kumpikaan näistä määreistä ei pidä paikkaansa. Nämä naiset unohtuvat helposti aikuisia naisia ajateltaessa ja heistä puhuttaessa. Unohtumisesta kertoo jopa oma äidinkielemme. Kielessämme ei ole yhtään sävyltään neutraalia yleisesti käyttöön vakiintunutta sanaa, joka merkitsisi nimenomaan puolisotonta ja lapsetonta naista.

Kutsun omassa tekstissäni puolisottomia ja lapsettomia naisia *yksineläjiksi*. Puhumalla yksineläjistä vältyn kerta toisensa jälkeen toistamasta sanaparia ”puolisoton ja lapseton”. Sanan yksineläjä eduksi katson myös sen, ettei se määrittele naista jonkin tekijän puuttumisen kautta vaan sen sijaan kertoo jotakin oleellista hänestä itsestään.

Stereotyyppistä ajattelua

Yhteiskunnassamme vallitsee voimakas tarve määritellä, millaisia ihmisiä yksineläjät ovat (Ojala & Kontula 2002, 134). Yksineläjänaisista kertovien stereotypioiden olemassaolo on osoitus tästä tarpeesta. Stereotypioissa yksineläjä kuvaillaan naisena, jonka kaltaisia muiden, ”oikeanlaisten” ja toivotulla tavalla käyttäytyvien naisten ei milloinkaan tule olla. (ks. esim. Gordon 1994; Niekka & Petrelius 1993).

Talonpoikaisyhteiskunta määritteli normaalin aikuisen naisen äitiyden ja avioliiton kautta. Yksineläjänaisista puhuttiin vanhoinapiikoina, joiden kohtaloa yhtäältä surkuteltiin ja toisaalta jopa hyvinkin avoimesti pilkattiin. (Niekka & Petrelius 1993). Nyky-yhteiskunta poikkeaa paljon talonpoikaisyhteiskunnasta. Rajuista yhteiskunnallisista muutoksista huolimatta mielikuvat miehenkipeistä, onnetonta kohtaloaan surevista vanhoistapiioista eivät ole päätyneet historian hämärään. Vailla sukupuolisuhteita elävän kärttyisän ja katkeran vanhanpiian edesottamukset ovat edelleenkin suosittuja vitsin aiheita. Vielä nykyäänkin naisen yksineläjyys on asia, josta tunnetaan tarvetta vitsailla.

Vanhapiikavitseistä, Meksikon pikajuna-rallista ja vanhoista Suomi-filmeistä tutun *perinteisen vanhanpiian* lisäksi kulttuurimme tuntee myös muita yksineläjänaisiin liittyviä stereotyyppisiä mielikuvia. Jossain määrin perinteisen vanhanpiian vastakohdaksi asettuu television sarjafilmeistä ja naistenlehtien sivuilta tuttuakin tutumpi *citysinkkunainen*. Perinteisen vanhanpiian tavoin myös citysinkkunainen on puolisoton ja lapseton. Toisin kuin vanhapiika citysinkku ei jää vaille miesseuraa vaan päinvastoin viettää hyvin värikästä sukupuolielämää tekojensa moraalisista seurauksista piittaamatta. Vaikka citysinkku onkin itsekäs ja urakeskeinen, hän onnistuu houkuttelemaan miehiä luokseen. Ylipaisuneen vapaudenkaipuunsa ja itsenäisyytensä vuoksi citysinkkunaisesta ei kuitenkaan ole puolisoksi eikä äidiksi, sillä hän ei pysty sitoutumaan vastuunkantoon. Pohjimmiltaan citysinkkunainen on onneton. Hänen elämänsä on surkuteltavan tyhjää, koska hän ei saa parisuhteen ja äitiyden tuomaa onnea osakseen. (ks. esim. Gordon 1994; Ojala & Kontula 2002.)

Perinteisen vanhanpiian ja citysinkkunaisen rinnalta löytyy myös *pelästyneestä reppanasta* kertova stereotypia. Pelästynyt reppana on poimittavissa erityisesti monien puolisottomille ja lapsettomille naisille suunnattujen populististen elämäntaito-oppaiden sivuilta. Näissä oppaissa neuvotaan, kuinka yksineläjänaiset voisivat toipua reppanan asemastaan ja löytää itselleen elämänkumppanin. Pelästyneet reppanat ovat naisia, joille epäillään tapahtuneen jotain hyvin raskasta. Raskaiden elämänkokemustensa vuoksi he eivät kykene parisuhteeseen eivätkä myöskään äidin vastuulliseen tehtävään. Monet pelästyneet reppanat tietävät tämän itsekin ja siksi kieltäytyvät parisuhteesta. Pelästyneet reppanat surevat kohtaloaan, koska eivät pysty toteuttamaan haavettaan puolisoksi ja äidiksi tulemisesta.

Yksineläjänaisiin liittyy vielä neljäskin stereotyyppinen mielikuva. Neljännen stereotypian mukaan yksineläjänaiset voivat olla *kukaties lesboja*, eli henkilöitä, joiden heteroseksuaalisuutta on ”syytä” epäillä. Tiettävästi kukaties lesbo ei ole seurustellut ainakaan moneen vuoteen kenenkään miehen kanssa. Muiden yksineläjien tavoin kukaties lesbo on lapseton, joten hän ei voi käyttää

äitiyttään ”todistusaineistona” aiemmista heteroseksuaalisista suhteistaan. Kaiken lisäksi kukaties lesbon tuttavapiiri vaikuttaa koostuvan lähes yksinomaan naisista. Miesten seurassa kukaties lesboa ei nähdä juuri koskaan. Jos todisteet heteroseksuaalisuudesta jäävät vähäisiksi, saa lesboepäilys siivet alleen. (Ks. esim. Ojala & Kontula 2002, 85).

Perhe on tärkein

Familistisen ideologian mukaan perhe ja perheeseen kuuluminen ovat ensisijaisen tärkeitä asioita. Kaikkea sitä, mitä yhteiskunnassamme tapahtuu, tulee tarkastella perhe ja sen etu huomioon ottaen. Familistisessa ideologiassa perheenjäsenyys näyttäytyy kaikille luonnollisena ja itsestään selvänä asiana. Omassa yhteiskunnassamme perhe mieltyy ennen kaikkea ydinperheeksi. Normaaliksi mielletyn ydinperheen katsotaan koostuvan heteroseksuaalisesta pariskunnasta, eli miehestä ja naisesta, ja heidän yhteisistä lapsistaan. Valtaa omaavana ideologiana familismi luokittelee paitsi ydinperheen jäsenet myös ne, jotka elävät sen ulkopuolella. Kukin ihminen määrittyy sen mukaan, mitä hän on tai ei ole suhteessa ydinperheeseen. (Barret 1985, 189). Ydinperhettä vertailukohtana käyttäen naiseus voi tulla määritellyksi esimerkiksi äitiydeksi, leskeydeksi, yksinhuoltajuudeksi – tai vaikkapa vanhanpiian syrjään sysätyksi katkeraksi ja kaunaiseksi naiseudeksi.

Familistisessa arvomaailmassa kuuluminen ydinperheeseen on osoitus normaaliudesta. Ydinperheen ei kuitenkaan katsota merkitsevän pelkästään normaalia olotilaa vaan myös sitä reittiä, joka johtaa naisen aitoon onneensa ja todelliseen elämäänsä. Familistisissa ihanteissa normaali nainen löytää onnensa nimenomaan äitinä ja puolisona. (Ks. esim. Granfelt 1998, 117; Ojala & Kontula 2002, 9, 33). Esimerkiksi läheiset ystävät, seurustelukumppani, hyvä koulutus tai arvostettu työpaikka eivät yhteenlaskettunakaan pysty tekemään naisesta yhtä onnellista kuin hän perheenäitinä ja puolisona voisi olla. Stereotyyppisten käsitysten luoma ja ylläpitävä mielikuva monin tavoin onnettomaksi itsensä tuntevasta yksineläjänaisesta sopii hyvin yhteen familistisen ideologian kanssa. Familistisen ideologian mukaan onnellista yksineläjänaista ei voi olla olemassa, koska tavoitteeksi asetettu onni sijaitsee perheen sisä- eikä ulkopuolella.

Yksilö on mies

Länsimaisen demokratian perusteisiin kuuluu käsitys keskenään tasa-arvoisista yksilöistä ja heidän oikeuksistaan. Yksilön asemastaan käsin ihmiset ovat kykeneviä tekemään itsenäisiä johto-

päätöksiä, toimimaan omasta vapaasta tahdostaan ja kantamaan henkilökohtaisen vastuun tekemistään teoista. Abstraktiksi miellettynä käsitteenä yksilö on ihminen, jonka ajattelua ja toimintaa sukupuoli ei ohjaa. (Gordon 1994, 25–26.)

Koska yksilön ihanteeseen kuuluu henkilökohtaisen autonomian arvostaminen, yksin ja itsenäisesti elämästään vastuuta kantavan yksineläjänaisen voisi olettaa olevan vapaan ja vastuullisen yksilön arvostettu ruumiillistuma. Näin ei kuitenkaan ole. Stereotypioista heijastuvan naiskuvan mukaan yksineläjänaisen itsenäisyys ei näyttäydy kykynä vastuunkantoon vaan pikemminkin on omiaan saattamaan hänet varsin kyseenalaiseen asemaan. Yksineläjän itsenäisyydessä ja vapaudessa nähdään kosolti vastuuttomuutta ja kyvyttömyyttä vastuunottoon. Miksi näin tapahtuu?

Emotionaalisuus, riippuvuus ja epäitsenäisyys mieltyvät naissukupuoleen kytkeytyviksi ominaisuuksiksi. Näiden vastavoimiksi asettuvat rationaalisuus ja itsenäisyys, joita pidetään ennen kaikkea miehisinä piirteinä. Jako miesten ja naisten ominaisuuksiin ei ole puhtaan selkeärajainen. Toki sekä miehen että naisen odotetaan kykenevän tekemään rationaalisia ja autonomisia ratkaisuja. Vallitsevien ihanteiden mukaan naisen ei kuitenkaan tule olla aivan yhtä rationaalinen ja riippumaton kuin miehet ovat. (Ronkainen 1999, 91–92.) Länsimaisten ihanteiden mukainen itsenäisen yksilön asema kuuluu ensisijaisesti miessukupuolen edustajille (Grosz 1993, 204–205, 209).

Symbolisella tasolla itsenäisesti elämästään päättävän puolisottoman ja lapsettoman naisen voidaan tulkita olevan asettumassa miehiseksi miellettyyn yksilön asemaan. Yksilön asemaan asettuessaan yksineläjänaisesta tulee uhka käsitykselle, jonka mukaan nainen on miestä luonnostaan epärationaalisempi ja emotionaalisempi ja näin ollen tarvitsee miehen tuekseen. Kun yksineläjän itsenäisyyttä tarkastellaan miehen yksilön asemaa uhkaavana tekijänä, ei ole hämmästyttävää, että yksineläjänaista kuvaavat stereotypiat sisältävät elementtejä, jotka ovat tulkittavissa puolustautumiseksi tätä uhkaa vastaan. Stereotypioissa yksineläjänaisen toiminta näyttäytyy paitsi hallitsemattomana myös itsekkäänä omien etujen ajamisena, joka on omiaan saattamaan hänen naisellisuutensa häpeään. Se, mikä miehelle on toivottavaa ja vaadittavaakin itsenäisyyttä, tulee yksineläjänaisen kohdalla helposti tulkituksi liialliseksi vahvuudeksi ja itsekkyydeksi, joka on omiaan tekemään hänestä ei-toivotun kumppanin parisuhteeseen (Ojala & Kontula 2002, 95).

Seksuaalisuus stereotypioiden ytimessä

Normatiiviseen mielikuvaan normaalista ja terveestä aikuisesta naisesta kuuluu sukupuolisten tarpeiden olemassaolo ja niiden tyydyttäminen heteroseksuaalisessa suhteessa (Gordon 1994, 14). Kaikkien neljän yksineläjänaisesta kertovan stereotypian mukaan yksineläjänaisen seksuaalisuus poikkeaa oleellisella tavalla normatiivisista odotuksista. Yksineläjänaisella on joko liian vähän tai liikaa seksipartnereita tai hän valitsee partnerinsa ”väärin” ottamalla samaa sukupuolta olevan henkilön kumppanikseen.

Sukupuolisuuden ajatellaan toteutuvan ennen kaikkea parisuhteessa Jos yksineläjällä ei ole seurustelukumppania, hän saattaa löytää itsensä varsin hankalasta tilanteesta. Sukupuolinen kanssakäyminen mieltyy osaksi normaalia aikuista naiseutta. (Ojala & Kontula 2002, 85). Normaalin nainen oletetaan tarvitsevan seksikumppania. Mikäli yksineläjänaisen ei nähdä osoittavan seksuaalista mielenkiintoa ketään miestä kohtaan, hänet voidaan tulkita *pelästyneeksi reppanaksi* tai *kukaties lesboksi*. Vaikka lesbous itsessään ei ole kielteinen asia, voivat ne yksineläjät, joita perusteetta epäillään lesboiksi, kokea tilanteen hyvinkin ahdistavana ja kielteisesti leimaavana.

Jos vailla seurustelukumppania oleva yksineläjä ilmaisee tuntevansa seksuaalista mielenkiintoa ympärillään olevia miehiä kohtaan, ei hänen tilanteensa välttämättä juurikaan helpotu. Tällöin määrittely pelästyneeksi reppanaksi tai potentiaaliseksi lesboksi ei ole mahdollinen. Näiden määritelmien sijaan yksineläjä saatetaan määritellä jatkuvasti miehiä seurakseen iskeväksi avioliittoja tuhoavaksi *citysinkkunaiseksi* tai *perinteiseksi vanhaksipiiaksi*, jonka koomisiksi määrittyvät epätoivoiset miehenetsintäyritykset saavat ympäristönsä huvittuneesti hymähtämään. Yksineläjänaisen on vaikea löytää hyväksyttävää paikkaa omalle seksuaalisuudelleen. Sekä seksuaalisuuden ilmaiseminen että sen ilmaisematta jättäminen voivat johtaa stereotyyppisiin päätelmiin.

Normi, jota kaikki asiaa tarkemmin ajattelematta noudattavat, aivan kuin unohtuu. Sen valtaa ei huomata. Kun normia rikotaan, sen valta ja olemassaolo tulevat jälleen näkyviin. (Nygård 1998, 211–212). Kaikki yksineläjänaiset ovat tahtoen tai tahtomattaan norminrikkojia. He rikkovat puolisottomuudellaan ja lapsettomuudellaan normaalia naista määritteleviä normeja vastaan. Norminrikkoja-asemaan sijoittumisen vuoksi yksineläjänaisten kokemukset ovat hyvin mielenkiintoista tarkasteltavaa. Se, mitä nämä naiset näkemyksistään kertovat, ei anna tietoa vain heistä itsestään vaan valottaa myös sitä, millainen naisen asema suhteessa mieheen tällä hetkellä on ja millaisia olettamuksia ja odotuksia naiseen, naiseuteen ja aikuisuuteen omassa yhteiskunnassamme liittyy.

LÄHTEET:

Barret, Michéle (1985) Nykyajan alistettu nainen. Tampere: Vastapaino.

Gordon, Tuula (1994) Single Women. On the Margins? Houdmills, Basingstoke, Hampshire and London: The Macmillan Press LTD.

Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 702. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Grosz, Elizabeth (1993) Bodies and Knowledges: Feminism and the Crisis of Reason. Teoksessa Linda Alcoff, Linda & Elizabeth Potter (toim.) Feminist Epistemologies.London: Roudledge. 187–216.

Niekka, Ilse & Petrelius, Päivi (1993) Suomalainen vanhapiikuus: tutkielma naisen naimattomuuden kulttuurisesta määrittelystä. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen työpapereita nro 77. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Nygård, Toivo (1998) Erilaisten historiaa: marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Jyväskylä: Atena.

Ojala, Eija & Kontula, Ismo (2002) Tarvitseeko minua kukaan? Keski-ikäiset yksineläjät perhekeskeisessä yhteisössä. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D40/2002.

Ronkainen, Suvi (1999) Ajan ja paikan merkitsemät. Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus. Tampere: Gaudeaamus